

Den naturlignende kirkegård

Af *Martina Rahkonen*

Landskabsarkitekt, Wad Landskabsarkitekter

Kirkegården kan betragtes som en have, men samtidig taler vi om natur på kirkegården. Men kan der være natur i en have? Kan der være natur på kirkegården? Svaret herpå afhænger af natursynet. Det beskriver jeg i denne artikel, hvor jeg med Vester Hassing Kirkegård som eksempel også viser, hvordan man konkret kan arbejde med at få mere natur på kirkegården.

Kirkegården som have

Den danske landskabsarkitekt C.Th. Sørensens definition på haven er "et heget sted til dyrkning af planter, et rum, hvor væggene er det væsentligste, det karaktergivende". Et godt eksempel på en have er hans egne planlagte kolonihaver i Nærum nord for København, parceller med hække formede som ovaler, der omkranser selve dyrkningshaven.

Er kirkegården også en have? Det må man sige, for en kirkegård er et indhegnet areal, hvor vi begraver og kan mindes vores døde. Sådant her beskriver Peder Palladius (1503-1560, dansk teolog og biskop for Sjælland) det i sin visitatsbog om kirkegården:

"Sørg derfor også for, at den seng, som I skal ligge den længste tid i, altid er rent og smukt indhegnet med en kirkegårdsmur med riste, låge og porte, og hvad der ellers hører til, så man kan sige, at I holder kirken dejlig, ryddet og pyntet inde og ude."

Tilsvarende hedder det i bekendtgørelse om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde, § 16, at "Kirkegården skal indhegnes forsvarligt".

Rent faktisk består kirkegården af en masse små haver i en stor. Hvert gravsted er en lille matrikel med en afgrænsning,

mange gange i form af en hæk eller af en kant af granitter. Alternativt kan den mindre have i den store have bestå af et større område med plader i plænen omkranset af hække. Den store have – kirkegården i sin helhed – er typisk indhegnet af et stendige med tilhørende indgangsportaler og låger. Stendiget er ofte suppleret af træer og/eller hække, og sammen danner de havens vægge.

For at ære vores kære holder vi kirkegården ren og ordentlig, som også Palladius siger i sin bog, og for ham består det i følgende: "Kirkegården skal også altid være ren og ordentlig. Der skal hverken være hyldebuske eller nælder, græsset må kun gå op til anklen. Der skal være smukt, jævnt, langt græs, som kirkeværgerne slår to eller tre gange om sommeren, så godtfolk kan komme til deres forældres grave."

I dag er plejeniveauet ekstremt højt på mange kirkegårde, ikke en eneste ukrudtsplante skal kunne undslippe. Der granpyntes og plantes sommerblomster, klippes hæk og græsplæner, og grusgangene rives hver eneste fredag.

Måske kan 'pænt og ordentligt' gøres mere som i Palladius' beskrivelse med to til tre gange klipning i løbet af sommeren? Hvorfor ikke knæhøjt græs?

For at ære de døde planter vi også på graven, men på dette punkt må man sige, at det er gået tilbage de seneste måske ti-femten år. Mange gravsteder er blevet tomme og er udlagt i grus, og dermed er det grønne og det plantede blevet droslet ned. Samtidig har 'forhave-æstetikken' fra parcelhuskvartererne med grus og skærver holdt sit indtog på gravstederne.

Grus opleves som mere vedligeholdelsesfrit. Der er gået økonomi i have dyrkningen. Summa summarum, der er opstået "grusørkner". Derfor, hvis vi skal bibeholde kirkegården som have, må vi hellere begynde at plante og så!

Men kan der være natur i en have? Kan der være natur på kirkegården?

Svaret på det handler om natursyn, om plejeniveauer og om ressourcer. De to sidste forhold vil jeg ikke i større omfang komme ind på i denne artikel, men jeg vil knytte nogle ord på natursynet.

Natursyn

I kristendommen (1. Mosebog) er der to skabelsesberetninger med to forskellige bud på, hvordan vi skal forholde os til naturen. I den første skabelsesberetning, den, der handler om, at mennesket er skabt i Guds billede, formaner menneskene til at "Blive frugtbare og talrige, opfyld jorden, og underlæg jer den; hersk over havets fisk, himlens fugle og alle dyr, der rører sig på jorden!". I den anden skabelsesberetning, den om Adam og Eva, beskrives menneskets forhold til naturen på en anden måde: "Gud Herren tog mennesket og satte ham i Edens have, for at han skulle dyrke og vogte den."

I den første beretning er det altså vores opgave at bestemme over naturen, i den anden beretning er vores opgave at "dyrke og vogte" naturen. Det er denne anden version, jeg gerne prioriterer – vi skal lede, ikke herske over naturen. Især i dag, hvor man også kan sige om naturen, at den er 'krænket'. Naturen er i lighed med så meget andet til i sin egen ret. Det ser vi på dens pragt og dens værdighed. Og det vil den respekteres for.

Eng. Foto: Wad Landskabsarkitekter, 2008.

I den forbindelse er der også opstået en diskussion om natur og vildhed. Natursynet på kirkegården er ved at ændre sig

fra et gartnerisk havepræg mod en mere ekstensiv pleje med naturpræg. Det kan ses som et led i et opgør mellem de to fremherskende natursyn i tiden, vildhedsparadigmet (om naturen som ophav) og kulturlandskabsparadigmet (naturen som middel for udnyttelse). Inden for landskabs- og havekunsten kan det sammenlignes med den landskabelige (romantiske) over for den arkitektoniske (barokke) retning. Man kan også se på det som stiliserede landskabsformer, biotoperne over for nyttehaverne, dyrkningsstederne.

Kultur og natur

Hvilke grønne områder kan i det hele taget karakteriseres som natur? Er engen natur? En eng virker umiddelbart vild, og det kaldes også tit for natur; men den er jo menneskeskabt, og de bliver slået mindst en gang om året. Når kommunen ovenikøbet vælger at tilså dem med en speciel frøblanding, bliver det måske ret svært at definere engen som natur.

Eller er en såkaldt "urørt" skov natur? Det må da være 100 % natur, tænker de fleste nok, og de vil sikkert finde det for-

Urørt skov. Foto: Wad
Landskabsarkitekter, 2022.

venteligt, at det er forbudt at drive skovdrift og fjerne træer og dødt ved. Derimod ville nogen måske blive overraskede over, at følgende faktisk er tilladt indenfor rammerne af det, der defineres som urørt skov: Naturpleje for at gavne biodiversitet, herunder afgræsning med større dyr, for at opnå en mere naturlig dynamik; friluftsliv for borgerne; bekæmpelse af invasive arter; fældning af træer, der er til gene for trafikken, friluftslivet, fortidsminder eller udgør en sikkerhedsrisiko; jagt og fiskeri.

I Vestjylland er heden endnu et eksempel på, hvor kompliceret denne skelnen kan være. Oprindeligt opstod heden dels på grund af klimaforandringer og dels som et resultat af svedjebrug, hvor bønderne nedbrændte den oprindelige vegetation, skoven. Det gjorde de for at skabe mere agerland, som derefter bl.a. på grund af pest og krige igen blev forladt og derved blev bevokset med lyng. I dag er heden blevet et

Hede. Foto: Wad Landskabsarkitekter, 2009.

nationalt klenodie, som vi værner om med landskabspleje, for at den ikke skal springe i skov. Ude på heden føler vi os – helt til rette – omgivet af en vældig og storladet natur, selv om bevidstheden om stedets kulturhistorie nok burde være mindst lige så nærværende.

Så hvordan skelner man overhovedet mellem natur og kultur? En definition på begrebet natur, som giver mening her, kunne være følgende:

Naturen refererer til fænomener, som aldrig udelukkende er skabt af mennesker. I enhver anvendelse af ordet natur synes der at være en reference til noget i udgangspunktet levende, frodigt og foranderligt, uagtet at også noget menneskeskabt kan inkluderes og i mange sammenhænge bliver inkluderet.

Naturen får altså en hjælpende hånd indimellem, selv i urørt skov. Dette er, i min optik, også udgangspunktet for natur på kirkegården.

Omdannelse til naturkirkegård

Hvordan skaber vi så mere natur på kirkegården? Jeg vil fortælle historien om Vester Hassing Kirkegårds forvandling til naturkirkegård.

Vester Hassing Kirkegård er en af de kirkegårde, der hører til Grøn Kirkes Grønne Kirkegårde, og især takket være ildsjæle, graveren såvel som menighedsrådsmedlemmer, er det lykkedes at komme langt, meget langt, med selv det vilde høje græs på kirkegården.

Vester Hassing Kirkegård er en ret almindelig kirkegård i Danmark. En stor kirkegård til et lille samfund med mange urnenedsættelser i stedet for begravelser, som igen har ledt til mange tomme grave.

Selve Vester Hassing Kirke og Kirkegård ligger højt i landskabet i ca. kote 20 over havet, på en bakke ca. 1 km nord for Limfjorden midtvejs mellem Aalborg og Hals. Der er kun omkring 200-300 m mod syd til den gamle havskrænt, der afgrænser den højtliggende bakke fra den lavtliggende hævede havbund med opdyrkede enge og strandenge ned mod Limfjorden. I stenalderen gik havet helt ind til denne havskrænt.

Kirken er opført i årene 1150-1200. Det er sandsynligt, at den nærmeste del af kirkegården, syd for kirken, også stammer fra den tid, og at der er blevet foretaget begravelser her igennem hele middelalderen. Af sognekortet over Vester Hassing fra ca. 1820 fremgår det, at der på den tid var en lille kirkegård syd for kirken. I slutningen af 1800-tallet er kirkegårdens udstrækning udvidet mod syd, og i 1930'erne fik kirkegården den udstrækning, som den har i dag.

Fotos fra omkring 1895 og 1900 viser, at kirkegården har været ret frodigt beplantet med træer, buske og måske græsser og staudelignende vækster.

Vester Hassing Kirke ca. 1900. Fotograf ukendt.

Vester Hassing Kirkegård set fra kirketårnet. Foto: Wad Landskabsarkitekter, 2013.

I 2013 var kirkegården karakteriseret ved de mange traditionelle hækomkransede gravsteder, små individuelle sirligt velplejede haver med små vækster og grusbelagte gravsteder. Langt den overvejende del af gravene var kistegrave og kun nogle få nyere urnegravsteder.

På tur i landskabet. Foto:
Wad Landskabsarkitekter,
2013.

I kirkegårdens midte, det første afsnit af udvidelsen anlagt i 1930'erne, lå der en parkafdeling i klassisk stil med store træer, rododendronbede og græsbede kantet med buksbomhække. I disse græsbede var der anlagt urnegravsteder.

Kirkegården var meget grå med grus på gravsteder og på stier. Især i den østlige, nyere del af kirkegården var der rigtig mange tomme gravsteder, og mange flere ville hjemfalde i årene fremover.

Hvordan udvikles sådan en kirkegård? Det begyndte med en gåtur med menighedsråd og medarbejdere på kirkegården, rundt i det smukke landskab omkring kirkegården, i forbindelse med en workshop med brainstorming og løs skitsering

af kirkegårdens fremtid. Der blev diskuteret forslag og synspunkter, der blev noteret og skitseret.

På dette grundlag blev der samlet følgende målsætninger for indretning, udtryk og udvikling på kirkegården: Ønsket var, at kirkegården skulle være mere grøn og frodig med beplantede gravsteder, at der skulle være færre belagte arealer og indrettes en frodigere mere park- og naturagtig beplantning, idet flere og flere efterspurgte mindre og også grønnere gravsteder.

Med dette som rettesnor blev der udviklet en plan for kirkegården med følgende hovedide: Planen bibeholder de tre dele af kirkegården, tre afsnit. Nærmest kirken beholdes de traditionelle hækomkransede gravsteder. Den midterste del tænkes som en park, og afdelingerne længst mod øst omdannes til skov-/naturkirkegård.

Herved kunne der opnås et havekunstnerisk greb, der leder brugeren og beskueren gennem et forløb af rum, der tilbyder forskellige stemninger og steder at blive stedt til hvile. På en måde peger den frodigere indretning på én gang tilbage i historien, men også frem mod nye måder at tænke kirkegård på.

Den østlige del forandres altså til skov-/naturafdeling. Målet var et naturligt præg. Skov-/naturafdelingen ligger som det tredje rum, fredeligt og længst væk fra kirken. Det er netop freden, der er en af stedets store fordele. Her kan man finde den ro og stilhed, som mange forbinder med en rigtig kirkegård – og man kan nyde de mange fugles kvidren. Med lidt held og tålmodighed kan man også betragte nogle af de egern, harer og rådyr, der allerede dengang holdt til i området.

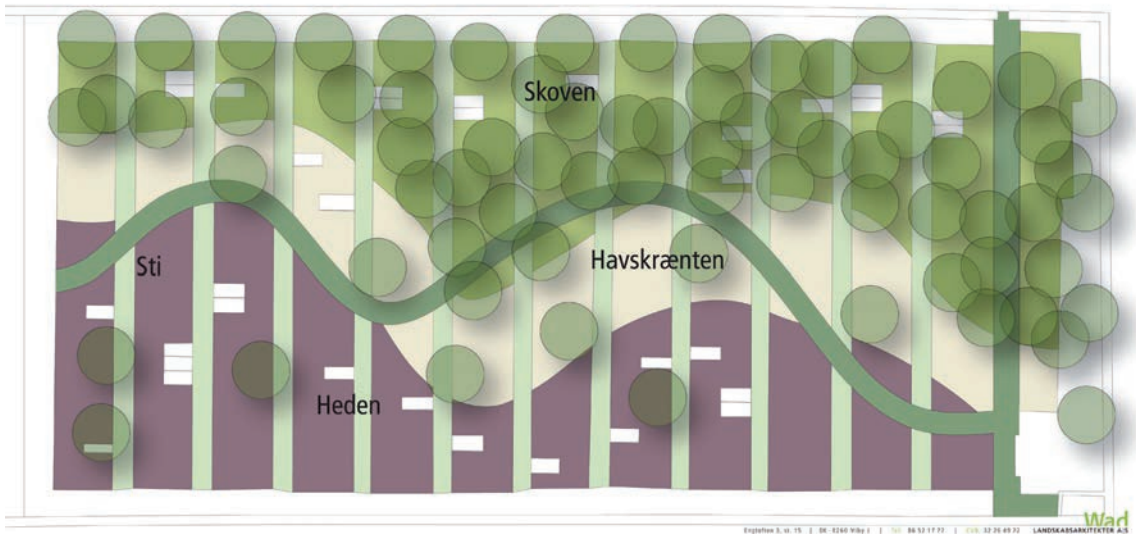
Parken og skov-/naturafdelingen formes som en afspejling af kystskræntens forløb. Området mod syd illuderer strandengen og tilplantes med planter, der passer ind i strandengmotivet.

I skovdelen mod nord er der taget udgangspunkt i den eksisterende træbeplantning. Arealet får med tiden skov- og naturpræg med græs og træer. De store træer er bevaret, og træbestanden suppleres med eg, bøg og hvidtjorn, som kan danne en løvsal for dem, der er inde i skoven, og danne en samlet skovklynge set udefra.

De hækomkransede gravsteder nedlægges, efterhånden som de hjemfalder, og udlægges herefter til skovbund, der tilplantes med urter, staudegræsser og naturgræsser.

Den fremtidige skovbund tilsås med en nøjsom græsblanding iblandet urter. Der plantes blomstrende buske, og der plantes på sigt også forskellige bregner, lyng og andre af kystskræntens typiske planter. Derimellem kan der også plantes bl.a. akeleje, gul valmue, stor fladstjerne og anemoner.

Igennem skoven anlægges en slynget sti belagt med græsarmoring. Stierne i skovkirkegården markeres ellers kun ved, at græsset her bliver slået. Det øvrige græsareal slås ikke – og hen over sommeren vil græsset blive ca. 30-40 cm højt. Området har derved fået et naturligt præg.

Gravstederne ligger i det høje græs langs stierne, og det er derfor ikke tilladt at plante på gravstederne eller på anden vis ændre på områdets udseende. Man kan selvfølgelig lægge buketter, kranser og lignende. Af hensyn til brandfaren i det lange græs må der ikke gøres brug af levende lys. Der kan nedsættes både kister og urner i skovkirkegården, idet det eksisterende gravmodul er bevaret. Gravminderne i naturafdelingen er liggende plader eller opretstående steler.

Koncepttegning for naturafdelingen på Vester Hasing Kirkegård. Wad Landskabsarkitekter.

Efter at udviklingsplanen var udført, har menighedsråd og især graveren og medhjælpere været i gang med at udmønte planen i praksis. Her har et ualmindeligt engagement givet pote.

Der er anlagt armerede græsstier, der er sået vilde græsser og blevet fjernet hække, der er skiltet med informationer om forandringerne, og man har endda været i fjernsynet. Der er plantet en masse træer, og det pæne og styrede er blevet mere vildt og frodigt.

Graveren, der passer kirkegården, har som en sand ildsjæl også sørget for, at der i dag er både bier og kvashegn, varme sten og vilde blomster til alle på kirkegården.

Og selv om pasningsniveauet med tiden er gået nedad som ønsket, især med hensyn til antal hække, bliver denne kirkegård stadig passet dagligt – bare på en anden måde. Her er naturen på kirkegården altså for en stor del menneskeskabt, og den får en hjælpende hånd indimellem, ligesom i den 'urørte' skov, der startede med, at nogen plantede træer og lod dem stå.

Natur, især natur på kirkegården, kommer altså ikke helt af sig selv og er heller ikke totalt vedligeholdelsesfri, men det er en anden måde at dyrke og pleje en kirkegård på. Det kan altså lade sig gøre! Til glæde og gavn for både os mennesker og flora og fauna. Det er en holdbar udvikling.

Vester Hassing Kirkegård, dronefoto. Foto: Jens Peter Christensen, 2022.